

Bodový systém přestal fungovat – a je to zřejmě přirozené

Po zavedení bodového systému v červenci 2006 zavládla spokojenost nad tím, jak razantně klesl počet dopravních nehod a jejich obětí. Dnes otevřete noviny a vidíte místo toho titulky typu „silniční zákon nefunguje“. Čísla jsou dost výmluvná: V červenci 2005 na silnicích v Česku zemřelo 120 lidí, v červenci 2006 pouze 73 – pokles o 40%! V dalších měsících už nebylo zlepšení tak impozantní, ale pořád šlo o zlepšení: V srpnu a září 2006 byl ve srovnání se stejným měsícem předchozího roku počet usmrcených o 23, respektive 9 procent nižší. Od začátku letošního roku o zlepšení vůbec hovořit nelze – po většinu měsíců byl počet usmrcených vyšší (v dubnu dokonce o 37 procent). Takže co se stalo a proč?

Smyslem mého příspěvku není spekulovat nad tím, zda policie přestala pracovat či zda řidičům rychle otrnulo, ale spíše upozornit na fakt, že vývoj nehod po zavedení přísnějšího režimu kopíruje vzorec, odpozorovaný již v mnoha studiích. Zcela zásadní otázku, zda represe funguje, se kriminologové a ekonomové snažili empiricky zodpovědět mimo jiné pomocí tzv. „interrupted time series studies“ – tedy studií analyzujících dopad cílených intervencí, které jednorázově zvýšily tresty či pravděpodobnost dopadení. Příkladem jsou studie Laurence Rosse o dopadu výrazně zpřísněných postihů za řízení pod vlivem alkoholu v Británii, Švédsku a Norsku (Journal of Legal Studies, 1973 a 1975), či analýzy policejních zátahů proti drogovým gangům (Kleiman, National Institute of Justice 1988) nebo proti drobné pouliční kriminalitě (Sherman et al, National Institute of Justice 1986). Studie došly k podobným závěrům (shrnutí je např. v Naginově článku v Crime and Justice 1998, z něhož zde hodně čerpám): Represivní intervence vedou k rychlému poklesu nezákonné činnosti. Po určité době ale jejich odstrašující efekt slábne, a to i v případech, kdy represivní intervence stále působí. Ve většině zkoumaných případů má intervence dlouhodobý efekt, tj. nezákonná činnost zůstává nižší, než před intervencí, i když v některých případech počáteční odstrašující efekt vymizel docela.

Zdá se, že český bodový systém je dalším bodem na seznamu.

Proč počáteční odstrašující efekt slábne? Literatura zatím nabídla dvě vysvětlení. Dle prvního lidé zpočátku systematicky přeceňují dopad intervence na skutečnou pravděpodobnost a výši trestu, a až když zjistí, že „to není tak horké“, páchají více nezákonných činů. Druhé vysvětlení je subtilnější a vychází z faktu, že nikdo doopravdy neví, jak se po intervenci změní pravděpodobnost trestu – z pohledu potenciálního zločince je i pravděpodobnost trestu náhodnou veličinou. Lidé většinou vykazují tzv. averzi k neurčitosti (ambiguity aversion; jedná se o širší koncept, než averze k riziku), která mimo jiné implikuje, že trestat s danou 50% pravděpodobností bude mít slabší odstrašující účinek, než trestat tak, že nejprve „vylosujeme“ pravděpodobnost trestu a až následně onen trest s vylosovanou pravděpodobností uvalíme, i když střední hodnota rozdělení, ze kterého jsme pravděpodobnost trestu losovali, je též 50%. Po represivní intervenci je pravděpodobnost trestu nejen vyšší, ale je i neurčitá, a právě tato neurčitost působí jako dodatečný odstrašující faktor. Po určité době lidé zjistí, jak vysoká nová pravděpodobnost skutečně je, a neurčitost přestává působit.

Obě vysvětlení mají svou logiku i své nedostatky. U prvního je třeba dovysvětlit, proč by lidé dělali systematickou chybu ve svých odhadech – stejně dobře mohou dopad intervence podcenit (leďa že by opravdu věřili politikům, kteří při zavádění nových politik rozhodně přehánějí jejich očekávané pozitivní dopady). Druhé vysvětlení perfektně sedí na lidi s averzí k riziku a k neurčitosti. To je sice většina lidí v populaci, jenže kriminalita či rychlá jízda autem jsou inherentně riskantní činnosti, takže v subpopulaci zločinců či rychlých řidičů jsou

koncentrování jedinci s výrazně nižší averzí k riziku či dokonce se sklony k riziku (existuje na to i empirická evidence). Pro ně má neurčitost ohledně pravděpodobnosti trestu slabý (či dokonce opačný) odstrašující účinek.

Dovoluji si nabídnout další možné vysvětlení: zatímco intervence přetrvává, samotná pravděpodobnost trestu se mění. Ona pravděpodobnost trestu není fixní číslo, ale je zčásti ovlivněna i samotnými zločinci, kteří přizpůsobují své chování tak, aby pravděpodobnost trestu redukovali. A po nové intervenci nějakou dobu trvá, než zjistí optimální strategie, než objeví a v praxi vyzkouší „díry v zákoně“ atd. (v našem případě třeba využívání výmluvy na to, že auto řídila osoba blízká).

Znát správné vysvětlení je důležité i pro formulování optimální represivní politiky. Pokud první a zejména druhé vysvětlení jsou adekvátní, lze nezákonnou činnost i trvale snížit tím, že se bude často experimentovat s novými intervencemi, aby potenciální zločinci byli udržováni v nejistotě ohledně skutečné pravděpodobnosti dopadení. Dělat časté reformy může ale být velmi drahé. Pokud třetí vysvětlení odpovídá skutečnosti, je pro trvalou účinnost intervencí nezbytné, aby byly provedeny sice jednou, ale pořádně. Tj. je třeba minimalizovat únikové cestičky, kterými se lze jejich počátečnímu represivnímu účinku časem vyhnout.

PS. Které vysvětlení nejlépe sedí na náš bodový systém si říci netroufám - bylo by k tomu třeba podstatně detailnější empirickou analýzu, která (alespoň dle mých vědomostí) zatím provedena nebyla. Rovněž netvrdím, že policie vše dělá dobře a za nárůst a za vyprchání prvotního efektu nenesou žádnou odpovědnost.